

УДК 630*181(470,57)

Мамаева Гулназым Сулаймановна

преподаватель,

Ошского государственного педагогического университета

Мамаева Гулназым Сулаймановна

окутуучу,

Ош мамлекеттик педагогикалык университети

Mamaeva Gulnazym Sulaymanovna

teacher,

Osh State Pedagogical University

Маметова Кызбурак

аспирант,

Ошского технологического университета им. М.М.Адышева

Маметова Кызбурак

М.М.Адышев ат. Ош технологиялык университетинин аспиранты

Mametova Kyzburak

graduate student

Osh Technological University named after. M.M.adysheva

Мамасадык уулу Арстан

соискатель,

Ошского государственного педагогического университета

Мамасадык уулу Арстан

изденүүчү,

Ош мамлекеттик педагогикалык университети

Mamasadik son of Arstan

researcher,

Osh State Pedagogical University

Пикир уулу Асилбек

магистрант,

Ошского технологического университета им. М.М.Адышева

Пикир уулу Асилбек

М.М.Адышев ат. Ош технологиялык университетинин магистранты

Asilbek, son of Pikir

master's student,

Osh Technological University named after. M.M.adysheva

ШААРДЫК ПАРКТАРДЫН РЕКРЕАЦИЯЛЫК-ЭСТЕТИКАЛЫК ФУНКЦИЯЛАРЫН БААЛОО (Ош шаарынын мисалында)

Аннотация. Шаардык парктардын эстетикалык функциялары, жагымдуу визуалдык чөйрөнү калыптандыруудагы жана коомдун тарыхый эс тутумун сактоодогу ролу каралат. Ош шаарынын мисалында ландшафттардын сапаттык жана сандык жана эстетикалык функцияларын баалоо ыкмаларын көрсөтөт, бул аларды сактоо үчүн экономикалык аргументтерди келтирүүгө мүмкүндүк берет.

Негизги сөздөр: пейзаж эстетикасы, сандык баалоо, сактоо, парктын сапатын

баалоо методикасы, парктын сапатынын комплекстүү көрсөткүчү, парктын сапат индекси.

ОЦЕНКА РЕКРЕАЦИОННО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ГОРОДСКИХ ПАРКОВ (на примере города Ош)

Аннотация. Рассмотрены эстетические функции городских парков, их роль в формировании приятной визуальной среды и сохранении исторической памяти общества. На примере города Оша показаны методы оценки качественных и количественных и эстетических функций ландшафтов, что позволяет привести экономические аргументы в пользу их сохранения.

Ключевые слова: эстетика ландшафта, количественная оценка, охрана, методология оценки качества парков, комплексный индекс качества парков, индекс качества парков.

ASSESSMENT OF RECREATIONAL AND AESTHETIC FUNCTIONS OF CITY PARKS (using the example of the city of Osh)

Abstract. The aesthetic functions of city parks, their role in the formation of a pleasant visual environment and the preservation of the historical memory of society are considered. Using the example of the city of Osh, methods for assessing the qualitative, quantitative and aesthetic functions of landscapes are shown, which makes it possible to make economic arguments in favor of their conservation.

Key words: landscape aesthetics, quantitative assessment, protection, methodology for assessing the quality of parks, comprehensive park quality index, park quality index.

Киришүү. Визуалдык чөйрө адамдын жашоосун камсыздоонун негизги компоненттеринин бири. Көз карандылык визуалдык чөйрөдөн адамдын психикалык жана физикалык ден-соолугу талашсыз факт. Көрүү чөйрөсүн табигый жана техногендик объектилердин айкалышы түзөт, алар белгилүү бир пейзаж жана маданий ландшафттын сүрөтү. Күнүмдүк түшүнүктө «Пейзаж» – жаратылыштын «сүрөттөрү», бирок ошол эле учурда «пейзаж» термининин бир чечмелениши - «система айлана-чөйрөнү чагылдыруунун, структуралаштыруунун жана символдоштуруунун жолдору» [1].

А. Гумбольдт географияга «пейзаж» терминин толугу менен түшүнүктүү кылып киргизген – кантип гармония, чөйрөнүн эстетикасы [2]. Салттуу маданиятта образдын объективдүү мүнөздөмөлөрү жана көркөм кабылдоосу табигый ландшафттар бөлүнгөн

эмес, болгон илимий маалыматтар (Салттуу билимдер) органикалык көркөм кабылдоо менен байланышкан. Мисалы, курулган экспрессивдүү элдик топонимика. Табигый ландшафттардын эстетикалык касиеттери эске алынган конуштарды түзүүдө. Белгилей кетсек, дүйнө элдеринин салттуу маданияты эң пейзаждык жана экспрессивдүү ландшафттарды Кудайга айландыруу менен табигый чөйрөгө мамиле жасалды.

Пейзаждын эстетикалык баалуулугу убакыттын жана жердин функциясы. Эсиңизде болсун архитектуралык стилдердин кезектешүүсүнүн хронологиясы жана алар пайда болгон жерлер. Эстетикалык ландшафттардын баалуулугун адамдар кабыл алышат, анда анын ар кандай канондору бар ар кандай этникалык, курактык жана билим деңгээли ар башка топтордун өкүлдөрү.

Бул пейзаждын эстетикасын сапаттык баалоонун субъективдүүлүгүн

түшүндүрөт кабылдоо. Биздин сезүү органдарыбыз кабылдаган пейзаждын сүрөтү да бар объективдүү мүнөздөмөлөр, бирок алар өсүмдүктөрдүн катмарынын санын, санын чагылдырбайт же ландшафт системасынын башка сандык мүнөздөмөлөрүн аныктайт.

Бул-Гештальт ландшафттын сүрөттөлүшү, анын мүнөздөмөлөрү «маалымат банкынан» келип чыгат биздин көрүү жана оозеки эс. А. Геттнер алгач бир нерсеге көңүл бурган эстетикалык географиянын негизги маселелери-объективдүү баалоолордун болушу эстетикалык баалуулугу, б.а. «алгебра гармониясын өлчөө» мүмкүнчүлүгү. А. Геттнер жазган: «...эстетиканын негизинде: түбөлүктүү эстетикалык баалуулуктар барбы же жокпу, алдын ала чечиш керек».

Материалдар жана методдор. Пейзаждын эстетикалык касиеттерин сандык баалоо биз тарабынан бир нече жылдар бою жүргүзүлгөн Ош шаарындагы шаардык сейил багында жайкы талаа мезгилдерин түштүк-батыш капталынын төмөнкү токой тилкесинде жайгашкан айдалган участок; Сулайман-Тоо тоолорундагы участктор.

Бул паркты түзүүдө дээрлик колдонулган эмес Түндүк пейзаждарынын баалуу эстетикалык касиеттерин баса белгиле тилекке каршы, рекреациялык иш-чараларды куруу практикасында бааланбайт. Изилденген парктын башкы аллеясы. Параллель баалоо үчүн эки техника колдонулган. Биринчи учурда чек арага жанаша жайгашкан таяныч чекиттердеги пейзаждардын эстетикалык касиеттерине баа берүү жүргүзүлдү коңшу ландшафттык тракттардын участкторунда. Талдоо жүргүзүлгөн: мейкиндик мозаикасы ландшафттык бөлүндүнүн чектеринде чегараларды уюштуруу, ар түрдүү структуралык структуралык элементтер (геологиялык-Геоморфологиялык,

гидрологиялык, гляциологиялык, биологиялык), пейзаждардын түс схемасы (түстүү макулуктардын болушу, же монотондуулук), бар болушу жана саны пейзаж-композициялык түйүндөр жана октор, көшөгө, тереңдик жана перспективанын ар түрдүүлүгү, кенендиги (көрүнүшкө тоскоол болгон), жагымсыз/жагымдуу антропогендик пейзаждардын эстетикалык кабылдоосун өзгөрткөн трансформациялар. Бардык тизмеленген мүнөздөмөлөрдүн сандык туюнтмасы болгон, анын мүнөздөмөлөрү төмөнкүдөй берилген матрицалар. Математикалык моделдөө жолу менен, бүдөмүк курулуш ыкмасын колдонуу менен классификациялар [9] чогултулган маалыматтарды иштеп чыгуу жүргүзүлөт жана эң эстетикалык жактан аныкталат парктын баалуу жайкы пейзажы.

Параллель таяныч чекиттеринде пейзаждарды панорамалык сүрөткө тартуу жүргүзүлгөн, алар камералык шарттарды баалоо үчүн слайд-фильм катары көрсөтүлдү социологиялык сурамжылоо.

Респонденттерден слайддардагы пейзаждарды баалоо сунушталды (бардыгы 8) беш баллдык шкала. Сурамжылоого 60 респондент катышкан. Салттуу айылдык пейзаждардын эстетикасын сактоо жана эстетикалык касиеттерин жогорулатуу тажрыйбасы шаар пейзаждары табигый парктын мисалында изилдөө маршруттарында изилденген Ош шаарынын аймагында.

Жыйынтыктар жана талкуу. Ош шаарындагы шаардык парктын пейзаждарынын эстетикалык жагымдуулугун баалоонун натыйжалары дээрлик дал келген (аллеянын чокусунан панорама), бул мүмкүнчүлүктү көрсөтүп турат гештальт кабылдоосуна негизделген сандык методдорду жана методдорду колдонуу пейзаждар. Бирок, ландшафттык структура канчалык көп болсо, ошону эске алуу керек бааланып жаткан объекти болсо, бул баалоолордун

дал келбестиги ошончолук ыктымал. Жүргүзүлгөн изилдөөдө парктын аймагында чектелген сандагы ландшафттык өзгөчөлүктөр көрсөтүлдү: токой, майда жалбырактуу, шалбаалуу, ээн талаа (антропогендик-бузулган), бул респонденттерге тандоонун чоң вариацияларын калтырган жок.

Айылдык маданий ландшафттын эстетикалык жана экологиялык жактан маанилүү элементтерин кайра жаратуу Альтмюлтал жаратылыш паркынын аймагында табигый жана табигый жаратылышты эстетикалык баалуулугу жогору маданий мурас. Сактоо жана калыбына келтирүү программасы Альтмюлтал жаратылыш паркынын маданий ландшафттары Баварияда 2007-жылдан бери иштеп келе жатат 2017-жылга чейин бул процесске жергиликтүү калктын активдүү катышуусун белгилөө зарыл, социалдык туруктуулукту камсыз кылган тарыхый эс тутумду сактоого багытталган коом. Каралып жаткан аймактын салттуу (тарыхый) маданий ландшафты токой, талаа, шалбаа, суу, аска-зоолордун гармониялуу айкалышын камтыган р. Альтмюль (Дунайдын куймасы). Пейзаждардын мозаикасы колдонуунун натыйжасында калыптанган кой жаюуга жана айдоого чектелген аймактар. Олуттуу кыскартуудан кийин Айыл чарба максаттары үчүн өрөөндүн капталдары жана ага жанаша жайгашкан суу бөлүүчү Бети алар токой жана бадалдар менен өсө баштады.

Тарыхый маданий ландшафттын элементтерин калыбына келтирүү төмөнкүлөрдү камтыйт: аянттарды кыскартуу токой участкторунун фитоценоздорун калыбына келтирүү, аларды жабуучу бадалдарды кыюу аймактын ландшафттык жагымдуулугун Олуттуу жогорулатуучу акиташтардын чыгышы Айыл чарба өсүмдүктөрү менен чакан аянттарды сактоо жана башкалар[10]. Ошол эле учурда сейрек

кездешүүчү өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жашаган жерлерин калыбына келтирүү жана сактоо маселеси чечилди. – Жылы тарыхый визуалдык мейкиндиктер калыбына келтирилди: токой; шалбаа, талаа шалбаа менен айкалышкан, шалбаа жыгач жана бадал солитерлери менен айкалышкан (арча жана фундук), дарыя шалбаа жана талаа, дарыя шалбаа жана куполдуу селитеб орто кылымдагы чиркөөлөр жана сепилдер ж. б. (сүрөт. 1). Гармониялык айкалыштыруу жана пейзаж бул визуалдык мейкиндиктер жогорку эстетикалык баалуулукту шарттайт жаратылыш паркынын ландшафттарын экотуризмди өнүктүрүүнүн маанилүү ресурсу болуп саналат. Кошпогондо экотуризм үчүн салттуу экологиялык-географиялык объекттерди (өсүмдүктөр, жаныбарлар дүйнөсү жана ж. б.), дээрлик негизги жер пейзаж, ошондой эле табигый жана жаратылган эмес, ээлейт кылат. Гармониялык пейзажды ойлонуп жатканда көрүү ыңгайлуулугу оптималдуу визуалдык экологиялык жагдай. Аталган иш-чараларды өткөргөндөн кийин «Топ-маршруттар» тобуна кирген «панорамалык из» экотуризм каттамы ачылды Германия [10].

Шаардык чөйрөнүн шарттарында эстетикалык жактан баалуу ландшафттарды түзүү Лейпциг, мурда коммуникация – темир жол линиялары, транспорт каналы ээлеген, алар куюлгандан кийин ээн талаага жана ашыкча аккан сууга айланды. Турак жайларды аралап өткөн мурунку темир жолдордун сызыктуу узун бош жерлеринде. Парк зоналары ачык жыгач жана шалбаа аянттарынын кезектешкен бөлүктөрү менен уюштурулган жөө басуу. Түс схемасы бак - дарактарды жана бадалдар. Спорт жана балдар аянтчалары аралыкта жана чек ара алынып салынды жыгач панелдеринин жашыл фонун жандандыруучу түстүү декоративдик

жыгач панелдер жүргүзүлөт. Ээн талаадан участок а англис стилиндеги шаардык парк бийик менен эстетикалык касиеттери жасалма пейзаждар (сүрөт. 2).

Мурда материалдарды заводго ташып келген Канал таштандылардан жана булганган заттардан тазаланган чөкмө, анын жээктерин бадалдардан жана отоо чөптөн тазалап, жеринде өсүмдүктөрдүн аймактары декоративдик бадалдар менен айкалышта пайда болгон. – Жылы тазаланган көлмө-сууда азыр сары - (Сарыц) гүлүн байыткан пейзаждын гаммасы (сүрөт. 3). Канал суу туристтери үчүн колдонула баштады жана анын айланасы табигый суу агымдарына мүнөздүү пейзаждардын кайрадан жаралган гармониясынын аркасында канал, шаардын борборундагы сейил бакка айланды.

Жогоруда талкууланган эстетикалык баалуу ландшафттарды калыбына келтирүү жана сактоо мисалдары чыныгы акчалай баалуулукка ээ. Эстетикалык жактан баалуу пейзаждарды баалоо кыйыныраак жаратылыш бизге» берди». Мындай баалоо гедонисттик мүнөзгө ээ. Дүйнөлүк Эксперттер

мындай баа берүүлөрдү жүргүзүү үчүн бир катар экологиялык-экономикалык методикалар сунуш кылынган кыйыр баалоо [11].

Мындай методикаларга төмөнкүлөр кирет: транспорттук-жол чыгымдарынын ыкмасы, суррогат рынокторун түзүү, төлөөгө даяр ж. б. Бул ыкмалардын ичинен эң көп колдонулган ыкма чоң көлөмдөгү жыйноону жана татаал анализди талап кылбаган транспорттук-жол чыгымдарын маалымат. Бирок, гармониялык пейзажды түзүү функциясы менен бир убакта аймактар, анын ландшафттары белгилүү бир чөйрө түзүүчү функцияларды аткарат. Шайкеш ландшафт, эреже катары, ландшафттык системаларга туура келет, мындай милдеттери. Бул кубулушту биз мурда изилдеген [12]. Муну эске алганда, экологиялык-экономикалык пейзаждардын эстетикасын баалоо, алардын баасын утилитардык позициялардан аныктоо экотутумдардын чөйрө түзүүчү кызматтарынын керектөөчүсү. Эстетикалык касиеттердин наркын баалоо ландшафттар базар экономикасында аларды сактоо үчүн экономикалык платформаны түзөт.

Колдонулган адабият:

1. Daniels S. Introduction: iconography and landscape. In *The Iconography of Landscape / Daniels S., Cosgrove D. (eds) // Cambridge: Cambridge University Press. – 1988. – 1–10.*
2. Гумбольдт А. Картины природы / Гумбольдт А. – М. : Географгиз. – 1959.
3. Гетнер А. География. Её история, сущность и методы / Гетнер А. – М.-Л. – 1930.
4. Пастернак Б. Доктор Живаго / Б. Пастернак // *Новый мир. – 1988. – № 1 – 4.*
5. Лотман Ю. Об искусстве / Лотман Ю. – СПб : Искусство, 1998.
6. Эрингис, К. И. Сущность и методика детального эколого-эстетического исследования пейзажей / К. И. Эрингис, А. Р. Будрюнас // *Экология и эстетика ландшафта. – Вильнюс : Минтис, 1975. С. 107–170.*
7. Николаев В. А. Ландшафтоведение. Эстетика и дизайн. Учебное пособие / Николаев В. А. – М. :Аспект Пресс, 2003.
8. Дирин Д. А. Оценка и рекреационное использование пейзажно- эстетических ресурсов Усть-Коксинского района Республики Алтай - монография / Дирин Д. А. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2007.
9. Тикунов В. С. Классификации в географии: Ренессанс или увядание? (Опыт формальных классификаций) / Тикунов В. С. – Смоленск:СГУ, 1997.

10. Красовская Т. М. Экотуризм в природном парке Альтмюльталь (Бавария) / Красовская Т. М. // С.22-27.
11. Экономика сохранения биоразнообразия. Справочник / М. :Проект ГЭФ «Сохранение биоразнообразия Российской Федерации», 2002.
12. Евсеев А. В. Образ техногенного ландшафта как показатель степени его трансформации / А. В. Евсеев, Т. М. Красовская // М-лы 10 Ландшафтной конференции. М., 1997. Анотація Т. М. Красовська Естетичні функції ландшафтів: метод